

Правова
система
України

Василь Юрченко

Мета, завдання та функції нотаріуса в умовах реформування юстиції України

У статті досліджено існуючі наукові точки зору щодо сутності мети, завдань і функцій нотаріусів, проаналізовані відповідні положення діючого законодавства, що регламентують правове становище нотаріату, зроблені власні висновки про зміст цілей, завдань та функцій нотаріуса в умовах реформування юстиції.

The article examines the existing scientific opinions about the nature of the goal, objectives and functions of notaries, analyzed the relevant provisions of the current legislation governing the legal status of notaries made their own conclusions about the content of the goals, objectives and functions of a notary public in the reform of justice.

У сучасному демократичному суспільстві одним з важливих елементів правоохоронного та правозахисного механізмів є нотаріус. Досліджуючи особливості його юридичного становища, як уповноваженої державою особи, що надає публічні послуги, і разом із тим не має прямого відношення до жодної з гілок влади, окремо слід зупинитися на характеристиці таких елементів його адміністративно-правового статусу як: призначення або мета, завдання та функції. Адже по-перше, саме ці складові елементи правового положення будь-якого суб'єкта, який є носієм владних повноважень, відіграють першочергове значення при визначенні його місця серед інших суб'єктів у державі та суспільстві. Мета, завдання та функції виступають, так би мовити, виправданням, обґрунтуванням того, навіщо держава створює певний інститут (у нашому випадку нотаріат) або офіційно визнає його існування, і для чого надає у його розпорядження певний обсяг владних повноважень. А по-друге, мета, завдання і функції діяльності нотаріуса, на нашу думку, є на рівні з принципами вмістилищем публічного інтересу, тобто вони відображають ті суспільні інтереси і прагнення, забезпечення та реалізація яких пов'язані із функціонуванням нотаріату, і що виступають, з точки зору держави та суспільства, необхідною запорукою їх нормального існування та розвитку.

Питання мети, завдань та функцій нотаріату у своїх працях вивчали А. П. Гель, Г. С. Семаков, С. П. Кондракова, Ю. В. Нікітін, Л. С. Сміян, Л. К. Савюк, С. Я. Фурса, Е. І. Фурса, Л. К. Радзівська, С. Г. Пасічник та інші. Втім, попри досить значну увагу дослідників до означеної проблематики, вона все ж таки потребує більш ґрунтовного та детального опрацювання, особливо враховуючи те, що у нашій країні відбувається процес реформування юстиції, який супроводжується підвищенням уваги з боку держави до якості та ефективності функціонування інституту нотаріату.

У зв'язку із вищевикладеним метою даної статті є: дослідити мету, завдання та функції нотаріуса в умовах реформування юстиції України. Задля цього планується розглянути існуючі з цього приводу у юридичній літературі думки, проаналізувати відповідні положення законодавства про нотаріат та на підставі цього зробити власні висновки.

Отже, мета – це кінцевий результат діяльності, попереднє уявлення про яке і бажання його досягнути визначають обрання засобів і системи специфічних дій по його досягненню [1, с.646]. Мета відповідає на питання про те, на що спрямована ця діяльність і для чого вона здійснюється [2, с.4].

Діюче законодавство не містить чітко визначеної мети нотаріальної діяльності. Однак враховуючи що: по-перше, нотаріуси є носіями владних повноважень, по-друге, у правознавстві діяльності нотаріату дуже часто порівнюють із діяльністю судів, по-третє, у вищих навчальних закладах нотаріат, як правило, вивчається у

УДК 342.9

ЮРЧЕНКО Василь Васильович,

© В. Юрченко, 2013

аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

межах дисципліни «Судові та правоохоронні органи», а також виходячи із змісту нотаріальних дій, які може вчиняти нотаріус відповідно до статті 34 закон «Про нотаріат» вважаємо, що загальною метою діяльності нотаріусів є забезпечення надійного, стабільного та безпечного існування і розвитку як держави та суспільства в цілому, так і кожного з їх суб'єктів окремо, шляхом надання специфічних публічних послуг усім, хто має право на їх отримання і висловив на це бажання, у вигляді вчинення нотаріальних дій.

Так як мета діяльності владних суб'єктів, як правило, має найбільш загальний вигляд, то важливого значення набуває встановлення завдань їх діяльності. Оскільки вони конкретизують мету і вказують на те, який обсяг та якої саме роботи слід виконати суб'єкту, на шляху до поставленої мети. А. П. Гель, Г. С. Семаков та С. П. Кондракова вважають, що основні завдання нотаріату становлять: 1) забезпечувати захист і охорону власності, права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб; 2) сприяти зміцненню законності та правопорядку; 3) попереджати правопорушення [3, с.5; 4, с.212]. Ю. Власов та В. Калінін до завдань нотаріату відносять охорону власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, організацій і установ, зміцнення законності та правопорядку, попередження правопорушень шляхом своєчасного та відповідного нормам законодавства посвідчення договорів та угод, оформлення спадкових прав, здійснення виконавчих написів та інших нотаріальних дій. Автори зазначають, що суть діяльності нотаріальних органів полягає, насамперед, у тому, щоб забезпечити реальність прав, що набуваються і їх закріплення у встановленій юридичній формі [5, с.8]. На думку Л. К. Савюк основними завданнями нотаріату є охорона прав та законних інтересів громадян, державних і недержавних установ, організацій, громадських об'єднань; охорона всіх форм власності; попередження правопорушень шляхом попереднього і своєчасного посвідчення договорів та інших угод, вчинення виконавчих дій і т.д. [6, с.393]. Л.К. Радзівська та С.Г. Пасічник під завданнями нотаріату розуміють забезпечення захисту та охорони власності, прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб сприяння у зміцненні законності та правопорядку попередження правопорушень [7, с.9].

Аналіз норм закону «Про нотаріат», зокрема в частині різновидів вчинюваних нотаріусами нотаріальних дій, дозволяє погодитися із позиціями вищезгаданих дослідників щодо змісту завдань нотаріату і вказати наступні основні завдання нотаріуса, а саме:

- забезпечення охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних осіб та колективних суб'єктів, а також сприяння нормальній реалізації належних цим суб'єктам прав та покладених на них обов'язків;

- забезпечення захисту та охорони усіх форм власності;

- попередження правопорушень;

- загальне зміцнення законності та підтримка належного рівня правопорядку.

Окрім мети та завдань, як ми відзначали вище по тексту, для визначення місця та особливостей нотаріуса у сфері адміністративного права важливе значення відіграють його функції, які являють собою обумовлені цілями та завданнями нотаріуса основні напрямки його діяльності, які як зазначає В. В. Ярков дозволяють відобразити місце нотаріату в сучасному суспільстві як особливого правового інституту і показати специфіку його діяльності щодо учасників нотаріального провадження [8, с.55].

Перед тим як перейти до встановлення кола функцій, які виконує нотаріус, вважаємо за потрібне наголосити, що не слід ототожнювати функції нотаріусів із функціями держави. Адже хоча нотаріус і є носієм владних повноважень, які йому надаються для виконання поставлених перед ним державою завдань, проте функції він має власні, не тотожні із функціями держави, втім перші тісно пов'язані із останніми та у певному розумінні є похідними від них.

На наш погляд найбільш вдалою є точка зору В. В. Яркова та І. М. Кашуріна, які зазначають що нотаріальні функції слід розглядати як змістовні характеристики, що відображають основні напрямки і сутність діяльності органів нотаріату у правовій системі держави [8, с.54; 9, с.37]. При цьому В. В. Ярков функції нотаріату поділяє на: 1) соціальні, до яких автор відносить попереджувально-профілактичну, правореалізаційну, правоохоронну та фіскальну функції; 2) змістовні, що відображають характер нотаріальної діяльності та проявляються у таких її різновидах як правовстановлення, посвідчення, охоронна та юрисдикційна діяльність; 3) доказові, пов'язані з еством нотаріальної діяльності – створенням кваліфікованих письмових доказів [8, с.53-62].

З точки зору М. М. Дякович, функції нотаріату – це основні напрямки його діяльності, що відображають його особливості як унікального правового інституту, який має своїм завданням охорону та захист суб'єктивних прав громадян і юридичних осіб у приватноправовій сфері [10, с.17]. Автор поділяє функції нотаріату на ті, що впливають із публічно-правового характеру нотаріальної діяльності – це: правоохоронна; правозастосовна; попереджувально-профілактична; фіскальна. А також ті функції, що пов'язані цивільно-правовим аспектом функціонування нотаріату: правореалізаційна; правовстановлювальна; консультаційна [10, с.18-21].

С.Я. Фурса та Е.І.Фурса основними функціями нотаріату вважають правоохоронний та правозахисний напрямки його діяльності [11]. На думку В. Аргунова головною для правової природи нотаріату ознакою слід

вважати його юрисдикційну, правоохоронну функцію [12, с.3]. В. В. Комаров та В. В. Баранкова серед головних функцій нотаріату вказують забезпечення безспірності та доказової сили документів, законності та надання правової допомоги особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій [13, с.57-58]. З точки зору Н. Полтавської та В. Кузнецова нотаріат правостановлюючу, посвідчувальну, охоронну та юрисдикційну функції [14, с.10].

Досить цікавою видається думка І. О. Аршави, називає такі функції нотаріату: праворегулюючу, оскільки застосовуючи норми матеріального і процесуального права, нотаріус впливає на правовідносини між суб'єктами; правоаналізуючу, бо нотаріус має право виявляти високу креативність і визначати надзвичайно широкий спектр варіантів дозволеної поведінки клієнтів у межах урегульованих законом правовідносин, у результаті чого ним може надаватися можливість вибору серед декількох альтернативних варіантів правової поведінки навіть у тих випадках, коли такі правовідносини взагалі не мають аналогів; функцію упередження можливих правопорушень через роз'яснення зацікавленим особам неправового характеру обраних способів розв'язання своїх проблем і відмови від нотаріальної дії, яка суперечить закону; консультативно-роз'яснювальну, яка полягає у наданні правової допомоги громадянам через проведення консультативно-роз'яснювальної роботи із ними та підвищення таким чином рівня їх правосвідомості; функцію сприяння вдосконаленню правотворчості у державі [15].

Враховуючи вищевикладені наукові точки зору вважаємо, що до основних функцій нотаріусів як носіїв владних повноважень та суб'єктів адміністративного права слід віднести:

1) охоронну та правозахисну функції, що спрямовані на забезпечення нормальної, безпечної та безперешкодної реалізації фізичними і юридичними особами своїх прав, свобод, законних інтересів та обов'язків, а також захист та збереження власності, незалежно від її форми, зміцнення режиму законності та правопорядку. В. В. Ярков з приводу правоохоронної функції нотаріату також зазначає, що в її межах він, нотаріат, за допомогою притаманних йому правових засобів вирішує цілу низку завдань: по-перше, знижує рівень кримінальності в цивільному обороті в сфері власності; по-друге, полегшує розкриття злочинів; по-третє, сприяє зниженню рівня злочинності, забезпечує юридичну безпеку громадян і організацій [8, с.58-59];

2) правозастосовна, яка полягає у вирішенні нотаріусом юридичних справ щодо конкретних життєвих ситуацій.

Правозастосування – це одна з форм правореалізації, яка являє собою втілення приписів правових норм, принципів у поведінці суб'єктів права. Окрім правозастосування до складу правореалізації також входять такі її форми як: використання, додержання (дотримання), виконання. Слід зазначити, що нотаріус під час своєї діяльності так чи інакше звертається до реалізації усіх цих форм. В. В. Ярков навіть наголошує, що діяльності нотаріуса більш властиві виконання та додержання, аніж правозастосування, до якого він звертається у обмеженій кількості випадків. Не оспорюючи таку позицію автора, ми втім відзначимо, що саме правозастосування характеризує нотаріуса як носія владних повноважень та активного суб'єкта адміністративно-правових відносин. У той час як інші форми правореалізації більш властиві сфері цивільного обороту та, відповідно, приватного права;

3) доказова функція, яка реалізується через посвідчення документів та забезпечення їх безспірності, тобто фактично нотаріус таким чином створює письмові докази. Так А. Швахтген обґрунтовуючи доказове значення, яке несуть у собі нотаріальні акти, зазначає, що вони забезпечують додаткову захищеність доказу, а також полегшують процес доказування [16, с.42-43];

4) попереджувально-профілактична або превентивна. Сутність даної функції криється у тому, що нотаріус здійснюючи нотаріальні дії, зокрема щодо посвідчення правочинів, встановлює наявність або відсутність у суб'єктів відповідних прав та обов'язків, попереджаючи таким чином виникнення між ними можливих конфліктів та спірних ситуацій, а отже і можливі правопорушення. Тобто нотаріус здійснює так зване превентивне правосуддя, яке. І. О. Аршава справедливо зазначає, що здійснюване нотаріусом превентивне правосуддя, створює основу для вирішення питань без їх судового розгляду шляхом оформлення правового документа від імені держави, додаючи йому в ряді випадків юридичну силу, рівну за юридичною значущістю судовому документу [15]. Дослідниця підкреслює, що виконання нотаріатом функції органу попереджувального правосуддя жодним чином не підміняє собою діяльність суду зі здійснення правосуддя, зокрема, інститут нотаріату не здійснює правосуддя і має чітку відмінність від органів судової системи з компетенції. Адже суб'єкт превентивного, попереджувального правосуддя нотаріус виконує такі основні функції із забезпечення і захисту прав громадян і юридичних осіб: забезпечує можливість примусового виконання зобов'язань без звертання до суду; сприяє формуванню й чіткому закріпленню взаємних прав і обов'язків суб'єктів цивільних правовідносин, вносячи в них визначеність, юридичну несуперечність, а також додаючи їм офіційного характеру [15];

5) фіскальна функція нотаріусів проявляється у тому, що вони у процесі вчинення нотаріальних дій у межах своїх повноважень контролюють сплату податків суб'єктами, які звертаються по допомогу до цих нота-

ріусів. М. М. Дякович з цього приводу пише, що виступає допоміжним орган держави, на який покладено обов'язок контролювати сплату фізичними та юридичними особами, що звертаються за вчиненням нотаріальних дій, податків і зборів, визначених законодавством України (пенсійний збір за придбання нерухомості тощо) [10, с.20]. В якості прикладу можна привести положення статті 42 закону «Про нотаріат», де встановлено у передбачених законом випадках нотаріальні дії можуть бути вчинені нотаріусом тільки після сплати до бюджету податку з доходів фізичних осіб [17], тобто нотаріус, перед вчиненням відповідних нотаріальних дій, повинен упевнитися у сплаті особою, яка звернулася до нього по допомогу, податку до бюджету;

б) з прийняттям закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» на нотаріусів було покладено нову функцію, раніше не властиву їх діяльності – здійснення фінансового моніторингу. Фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [18].

Відповідно до статті 5 закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» нотаріусів віднесено до суб'єктів первинного фінансового моніторингу, який є сукупністю заходів, що здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, спрямованих на виконання вимог Закону, що включають проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу [18].

На наш погляд доцільність покладання на нотаріусів функції здійснення первинного фінансового моніторингу досить суперечлива, адже з одного боку вступаючи у ділові відносини із клієнтом з приводу вчинення тих чи інших нотаріальних дій, нотаріус отримує змогу зібрати та проаналізувати інформацію про його фінансовий стан. А з іншого – діюче законодавство не передбачає необхідності наявності у нотаріусів знань, вмінь та навичок у сфері бухгалтерського обліку та аудиту, а відтак навряд чи сьогодні нотаріуси зможуть здійснювати функцію щодо вивчення фінансової діяльності та фінансового стану клієнта на достатньому рівні.

Отже, з огляду на проведенний аналіз мети, завдань і функцій нотаріуса можемо стверджувати, що нотаріуси як державні, так і приватні є повноцінними суб'єктами правоохоронної та правозахисної діяльності, а отже складовими елементами відповідних правоохоронного та правозахисного механізмів держави. Здійснюючи у межах своєї компетенції, якою їх наділяє держава, правозастосовну та юрисдикційну діяльність, нотаріус виконує публічні завдання і функції щодо позасудової охорони та захисту прав, і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, територіальних громад та держави, зміцнення законності та підтримки правопорядку, попередження протиправних дій.

1. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. 7-е изд. М.: «Республика», 2001, - 720 с.
2. Эльдкин П.С. Цель и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. - Л.: Издательство Ленинградского университета, 1976. - С. 3-6.
3. Семаков Г. С., Кондракова С. П. Нотариат в Україні: Курс лекцій. - К.: МАУП, 2001.- 120 с.
4. Гель А. П. Судові та правоохоронні органи України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Гель, Г. С. Семаков, С. П. Кондракова. - К.: МАУП, 2004. - 272 с.
5. Власов Ю.Н., Калинин В.В. Нотариат. Курс лекций. - М.: Юрайт-М, 2001.
6. Савюк Л.К. Правоохранительные и судебные органы. Учебник. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. Юристь, 2004. - 464 с.
7. Радзівська Л.К. Нотариат в Україні: навч. посіб. // Радзівська Л. К. Пасічник С. Г. За відп. ред. Радзівської Л.К. - 2-е вид., К: Юринком Інтер, 2000, - 528 с.
8. Нотариальное право России. Учебник / Под ред: Яркова В.В. - М.: Волтерс Клувер, 2003. - 408 с.
9. Кашурин И. Н. Нотариат в правовой системе Российской Федерации / Иван Николаевич Кашурин : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.01 (теория и история права и государства; история учений о праве и государстве). - Москва, 2005. - 191 с.
10. Дякович М. М. Нотариальне право України : навч. посіб. / Дякович М. М. - К. : Алер- та; КНТ; ЦУЛ. 2009. - 683 с.
11. Фурса С. Я., Фурса Е. И. Нотариат в Україні. Вентурі. К.:1999. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://vse-znaniya.com/notariat/meta.html>
12. Правовые основы деятельности нотариата / Под ред. В.Аргунова.-М.: Издательство БЕК, 1994.- 480с.
13. Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / Комаров В. В., Баранкова В. В. - Харьков : Консум, 1999.- 240 с.
14. Полтавская Н. Кузнецов В. Нотариат : Курс лекций. - М. : Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова .- 1999. -176с.
15. Аршава І. О. Місце та функції нотаріату в системі взаємодії суспільства й держави // Публічне адміністрування: теорія та практика, Електронний збірник наукових праць Випуск 1 (7) / 2012 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Patp/2012_1/2012-01%287%29/12aiovsd.pdf
16. Швахтген А. Деятельность нотариуса на благо гражданского общества // Нотариальный вестник. 2002, № 9. С. 40 - 48.
17. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 № 3425-ХІІ // Відомості Верховної Ради України, 1993, N 39, ст.383
18. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму : Закон України від 28.11.2002 № 249-IV // Відомості Верховної Ради України, 2003, № 1, ст. 2